

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

УДК 347.44

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.5.1.3>

БІЛЕНКО М.С.

**ЩОДО ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ
REGARDING THE CONCEPT OF CIVIL LAW CONTRACT**

У статті проаналізовано категорію цивільно-правового договору як одну з найбільш досліджуваних у цивілістичній науці. Встановлено, що сьогодні положення щодо цілої низки договорів одночасно закріплені не лише у статтях Цивільного та Господарського кодексів України, а використовуються й іншими галузями права. Це свідчить про своєрідну універсальність договірних конструкцій, які здатні врегульовувати різні суспільні відносини. Обґрунтовується принципово нова парадигма цивільно-правового договору, що розглядається не як правочин, правовідношення чи документ, а як регулятор суспільних відносин. Договір розглядається у трьох аспектах: по-перше, під договором розуміється юридичний факт; по-друге, договір розуміється як власне правовідношення; по-третє, в договорі вбачають документ, в якому закріплено факт встановлення зобов'язальних правовідносин.

Стверджується, що договір (правочин) є вираженням взаємоузгодженої волі двох або більше сторін договору, яка може бути спрямована на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків у формі зобов'язального правовідношення. Будь-який договір укладається для отримання потрібних сторонам правових та економічних результатів у вигляді вигоди, які виражаються в набутті управненою стороною речових прав (прав власності, прав користування майном тощо) або виключних прав, а не заради встановлення договірних зобов'язань. Крім цього, договір не просто формує правила поведінки сторін, а безперервно впливає на їхні взаємовідносини, що виникли на його основі.

Зроблено дослідження класифікації цивільно-правових договорів, що дало змогу визначити місце, яке посідає той чи інший договір у загальній системі цивільно-правових договорів. З'ясовано функціональне призначення та правову регламентацію відповідних цивільно-правових відносин сформувавши чітке коло норм, покликаних їх врегулювати.

Ключові слова: договір, цивільно-правовий договір, суспільні відносини, властивості договору, договір, категорія, концепція, функції договору, дії сторін.

The article analyzes the category of civil law contract as one of the most studied in civil science. It is established that to date the provisions of a number of contracts at the same time are enshrined not only in the articles of the Civil and Commercial Codes of Ukraine, and are used by other branches of law. This testifies to the peculiar universality of contractual structures that can regulate various social relations. A fundamentally new paradigm of the considered civil law contract is substantiated, not as a transaction, legal relationship or document, but as a regulator of social relations. The treaty is considered

in three aspects: firstly, the treaty is understood as a legal fact; secondly, the treaty is understood as its own legal relations; thirdly, the treaty is seen as a document, in which the fact of establishment of obligatory legal relations is fixed.

It is argued that the contract (conclusions) is an expression of mutually agreed will of two or more parties to the contract, which may be aimed at the emergence, change or termination of civil rights and obligations in the form of binding legal relations. Any contract is concluded in order to obtain the necessary legal and economic results for the parties in the form of benefits, expressed in the acquisition by the ruling party of proprietary rights (rights of ownership, rights to use property, etc.) or exclusive rights, rather than to establish contractual obligations. In addition, the contract does not simply form the rules of conduct of the parties, but continuously affects their relationships arising on its basis.

The study of classification of civil law contracts has been carried out, which has allowed to define a place which this or that contract occupies in the general system of civil law contracts. Revealed the functional purpose and legal regulation of the relevant civil law relations, forming a clear circle of norms designed to regulate them.

Key words: *contract, civil law contract, social relation, properties of the contract, contract, category, concept, functions of the contract, actions of the parties.*

Вступ. Категорія цивільно-правового договору є, напевно, однією з найбільш досліджуваних у цивілістичній науці, однак і такою, з приводу чого і сьогодні точаться гарячі дискусії та суперечки. Так, сьогодні положення щодо цілої низки договорів одночасно закріплені у статтях Цивільного кодексу України (далі – ЦК) [1] та Господарського кодексу України (далі – ГК) [2], які далеко не завжди складаються в чітку та послідовну систему регулювання, що зумовлено наявністю принципових розбіжностей між певними загальними положеннями про договір за ЦК та ГК України. Водночас слід зазначити, що наведена категорія використовується не лише цивільним та господарським правом, а й іншими галузями права. Це свідчить про своєрідну універсальність договірних конструкцій, які здатні врегульовувати різні суспільні відносини.

Постановка завдання. Метою даної статті є всебічний аналіз наукових підходів до визначення поняття цивільно-правового договору і на підставі проведених досліджень – формування ряду власних наукових висновків і пропозицій.

Результати дослідження. У цивілістичній науці договір розглядається у трьох аспектах. По-перше, під договором розуміється юридичний факт – підстава виникнення цивільного правовідношення. Договору як юридичному факту властиві такі ознаки: 1) у договорі виявляється воля не однієї особи (сторони), а двох чи декількох, причому волевиявлення учасників за своїм змістом мають збігатися й відповідати одне одному; 2) договір – це така спільна дія осіб, яка спрямована на досягнення певних цивільно-правових наслідків: на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Саме за цією ознакою цивільно-правовий договір відрізняється від договірних форм, що використовуються в інших галузях права (трудовому, екологічному тощо), набуваючи там специфічних рис [3, с. 24]. По-друге, договір розуміється як власне правовідношення. Роль договору не обмежується тільки тим, що він впливає на динаміку цивільних правовідносин (породжує, змінює або припиняє їх), а й відповідно до вимог законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності, добросовісності та справедливості визначає зміст конкретних прав та обов'язків учасників договірних зобов'язань. У цьому розумінні договір є засобом регулювання поведінки сторін у цивільних правовідносинах [4, с. 284]. По-третє, в договорі вбачають документ, в якому закріплено факт встановлення зобов'язальних правовідносин [5, с. 173].

Така триаспектність категорії договору знайшла підтримку в багатьох науковців-цивілістів. Коли говорять про договір як юридичний факт, правовідносини чи документ, який фіксує виникнення зобов'язання, йдеться не про різні функції одного явища, а про різні явища. Вони об'єднані єдиним терміном – «договір», але відрізняються змістом, бо зміст договору в розумінні цивільних правовідносин складають права і обов'язки суб'єктів цих правовідносин, а зміст договору як правочину – договірні умови [6, с. 90]. Однак ЦК України заклав принципово нову парадигму цивільно-правового договору, що розглядається, в першу чергу, не як правочин, правовідношення чи документ, а як регулятор суспільних відносин [7, с. 146].

Легальне визначення договору нині закріплене в ч. 1 ст. 626 ЦК України, відповідно до якої договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Договір є однією з найпоширеніших підстав виник-

нення цивільно-правових зобов'язань (ст. 11 і ч. 2 ст. 509 ЦК України). Зазвичай договір є видом правочину, а саме дво- чи багатостороннім правочином як погодженою дією (а отже, і волею) двох або більше сторін, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1, 4 ст. 202 ЦК України). Отже, сам договір (правочин) і є вираженням взаємоузгодженої волі двох або більше сторін договору, яка може бути спрямована на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків у формі зобов'язального правовідношення.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники договірного права вказують й на інші, хоч і менш значущі, загальні ознаки договорів. Однак основний акцент незмінно робиться на тому, що договір – це, перш за все, «взаємне розуміння партнерів», «взаємна згода», їх добровільне волевиявлення, взаємна зацікавленість, а в ідеалі – «гармонія» відносин сторін, «єдність думок, почуттів і настроїв» щодо предмета договору тощо [7, с. 147].

Однак перед правовою наукою постала проблема вибору теорії договору, яка б відповідала сутності даного правового засобу як регулятора суспільних відносин. Під час вирішення цієї проблеми слід звернути увагу на цілу низку обставин. Так, будь-який договір укладається для отримання потрібних сторонам правових та економічних результатів у вигляді вигоди, які виражаються в набутті управненою стороною речових прав (прав власності, прав користування майном тощо) або виключних прав, а не заради встановлення договірних зобов'язань.

Якщо зміст договору становлять договірні умови, то зміст зобов'язання – права і обов'язки сторін. Договір вважається укладеним, якщо між сторонами в передбачених законом порядку та формі досягнуто домовленість щодо всіх його істотних умов. В окремих випадках для виникнення договірних зобов'язань недостатньо одного факту укладення договору. Відповідно до ст. 212 ЦК України особи, котрі вчиняють правочин, вправі обумовити настання чи зміну прав, обов'язків обставиною, стосовно якої не відомо, настане вона чи ні, так звана відкладальна обставина. Особи, котрі вчиняють правочин, вправі обумовити припинення прав, обов'язків обставиною, щодо якої також не відомо, настане чи не настане вона (скасувальна обставина). В укладеному договорі сторони також можуть передбачити та обумовити відкладальну і скасувальну обставини (умови) на підставі ЦК України. Права та обов'язки в момент укладення такого договору виникають умовно і починають належати стороні тільки після настання певної обставини, що передбачена умовою.

Крім цього, договір не просто формує правила поведінки сторін, а безперервно впливає на їхні взаємовідносини, що виникли на його основі. Домовленість не зникає з моменту виникнення зобов'язальних правовідносин, її існування продовжує дію договірних зобов'язань. Так, під час виконання договору сторони шляхом взаємної згоди можуть змінювати договірні умови, якими встановлено їхні права та обов'язки, що утворюють зміст договірних зобов'язань. Припинення договірних зобов'язань відбувається як за умови їх належного виконання, так і у зв'язку з розірванням договору, а від дійсності договору залежить дійсність договірних зобов'язань. При цьому якщо розірвання договору завжди призводить до припинення договірних зобов'язань сторін, то одностороння відмова від виконання свого зобов'язання не припиняє дію самого договору, а є заходом оперативного впливу на порушника. Зазначені обставини свідчать про неможливість ототожнення договору та договірних зобов'язань, які виникли на його підставі.

Згідно з ч. 2 ст. 631 ЦК України договір набирає чинності з моменту його укладення, хоча сторони мають право встановити, що умови укладеного ними договору можуть застосовуватися до їх відносин, які виникли ще до укладення договору. Це можуть бути фактичні відносини, які склалися між сторонами. У цих випадках сторони, як правило, юридично оформлюють свої відносини шляхом укладення договору, який поширює свою дію на вже існуючі відносини.

Загалом визначення моменту в часі, з настанням якого договір вважається укладеним, є важливим з огляду на низку обставин. По-перше, із цим моментом пов'язується початок дії (чинності) договору (ч. 2 ст. 631 ЦК України). По-друге, із цього моменту сторони набувають цивільних прав та обов'язків, несуть одна перед одною відповідальність за порушення договору. По-третє, на відносини сторін поширюється дія норм закону, інших актів цивільного законодавства, що стосуються даного виду договору.

Розмаїття цивільно-правових договорів ставить питання про їх класифікацію. Цивільно-правові договори, опосередковуючи відносини в різних сферах діяльності фізичних і юридичних осіб, юридично оформляючи і закріплюючи зв'язки суб'єктів, являють собою єдину систему, окремі частини якої тісно пов'язані між собою і взаємодіють. Для системи цивільно-правових договорів як єдиної системи характерна як внутрішня єдність, так і диференціація договірних відносин, зумовлена особливостями конкретних майнових відносин, опосередкованих договорами.

До того ж положення щодо окремих договорів містяться водночас як у статтях ЦК, так і в ГК України. У зв'язку із цим класифікація цивільно-правових договорів покликана сприяти визначенню місця, яке посідає той чи інший договір у загальній системі цивільно-правових договорів, з'ясуванню його основного функціонального призначення, забезпеченню адекватної правової регламентації відповідних цивільно-правових відносин та чіткому окресленню кола норм, покликаних їх врегулювати.

Систематизацію цивільно-правових договорів здійснюють, зокрема, за ознаками: залежно від виникнення в договорі взаємних прав та обов'язків у сторін – односторонні та взаємні (двосторонні, саналігматичні) договори; залежно від наявності зустрічного майнового еквіваленту – оплатні та безоплатні; залежно від юридичної спрямованості договорів – основні та попередні; залежно від осіб, які мають право вимагати виконання договору, – договори на користь контрагентів і договори на користь третіх осіб; залежно від наявності волі осіб на укладення договору – договори, що укладаються з волі контрагентів, та договори, що укладаються незалежно від волі контрагентів (переважна більшість таких договорів носять характер публічного договору); залежно від способу укладення договору – взаємопогоджені та договори приєднання; залежно від моменту у часі, коли договір вважається укладеним, – реальні і консенсуальні тощо [5, с. 174–176].

Сторони можуть укласти як договір, безпосередньо передбачений ЦК чи іншим нормативним актом, так і договір, який поєднує ознаки кількох видів договорів, так званий змішаний договір (ч. 2 ст. 628 ЦК України). Як зазначає Р.А. Лідовець, змішаним є договір, у якому поєднуються елементи договорів різних типів, що передбачені законодавством, і, разом із тим, не можна вважати змішаним договір, який поєднує різні види одного типу договору. У результаті укладення змішаного договору, на думку автора, утворюється єдине зобов'язання, яке спрямоване на досягнення єдиної мети, оскільки сторони, поєднуючи умови різних цивільно-правових договорів, пов'язують здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених одним із цих договорів, зі здійсненням прав і обов'язків, передбачених іншим договором. Умови, які взаємно виключають одна одну, не можуть мати місця у змішаному договорі [8, с. 5].

Отже, поклавши в основу класифікації правовий наслідок (мету) договорів, можна виділити такі групи цивільно-правових договорів:

1) договори про передавання майна у власність, повне господарське відання або оперативне управління (купівля-продаж, поставка, контракція, позика, міна (бартер), постачання енергетичних ресурсів, рента, довільне утримання, спадковий договір, позика тощо);

2) договори про передавання майна в тимчасове користування (найм (оренда), прокат, найм (оренда) земельної ділянки, найм будівлі або іншої капітальної споруди, найм (оренда) транспортного засобу, лізинг, оренда державного та комунального майна, позичка (безоплатне користування майном);

3) договори про виконання робіт (підряд, будівельний підряд, побутовий підряд, підряд на виконання проектних і пошукових робіт, на проведення аудиту тощо);

4) договори про надання послуг (транспортні договори, доручення, комісія, зберігання, консигнація, кредитний договір, факторинг, страхування тощо);

5) договори на передавання результатів інтелектуальної діяльності (ліцензійні договори, договори на передавання науково-технічної продукції, комерційна концесія тощо);

6) договори про спільну діяльність (засновницький договір, договір простого товариства, угоди про науково-технічне співробітництво тощо);

7) забезпечувальні договори (договори про неустойку, заставу, поруку, гарантію, завдаток, притримання тощо) [9, с. 435].

Зрозуміло, що в межах кожної з названих груп договорів дається лише приблизний перелік окремих видів договорів, адже відповідно до ст. 11 ЦК України цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки, зокрема з договорів та інших правочинів.

Висновки. Отже, в рамках кожної із зазначених вище груп договорів формується певний тип договору, під яким слід розуміти певне угруповання договорів у межах договірної групи, яке виокремлюється за кількома критеріями, що відображають особливості відповідної договірної конструкції. У межах того чи іншого договірного типу виділяють окремі види договорів як угруповання договорів, що зустрічається в межах одного або декількох договірних типів та є об'єднаним за однією із кваліфікуючих ознак, що зумовлює особливість відповідних договірних відносин.

Підсумовуючи викладене та аналізуючи усі терміни, що вживаються у визначеннях поняття цивільно-правового договору, можна прийти до висновку, що цивільно-правовий договір як особлива правова категорія є вольовим актом, який виражений у відповідній формі та відображає загальну волю суб'єктів договору, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.01.20220).
2. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 12.01.20220).
3. Луць В.В. Контракти в підприємницькій діяльності : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і допов. Юрінком Інтер, 2008. 576 с.
4. Панченко М.І. Цивільне право України : навч. посіб. Знання, 2005. 583 с.
5. Цивільне право : навчальний посібник / за заг. ред. Р.О. Стефанчука. Наукова думка, 2004. 448 с.
6. Калаур І.Р. Поняття договору у новому Цивільному кодексі України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права : Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів «Актуальні проблеми правознавства очима молодих вчених». 2002. № 1. С. 89–91.
7. Міщенко І.В. Цивільно-правові договори в митній справі України. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/794?locale-attribute=en> (дата звернення: 12.01.20220).
8. Лідовець Р.А. Змішані договори в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2005. 19 с.
9. Луць В.В. Сучасна кодифікація договірного права в Україні : здобутки і проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2(33) – № 3(34). С. 424–437.

УДК 347.9:316.7

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.5.1.4>

ПАДУЧАК О.І.

СУДОВА ПРАКТИКА РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ БУЛІНГОМ

JUDICIAL PRACTICE CONSIDERATION OF CASES RELATED TO BULLYING

На підставі аналізу судових рішень про розгляд справ про адміністративні правопорушення, цивільних справ із питань булінгу визначено проблемні моменти реалізації нових для українського законодавства норм щодо профілактики та протидії цькуванню. Автором наведено найпоширеніші підстави закриття судами справ про булінг, а саме відсутність події або складу правопорушення, відсутність будь-яких належних та допустимих доказів, які б підтверджували факт вчинення булінгу. Окреслено проблему відправлення судами значної кількості справ на доопрацювання до органів поліції. Серед підстав повернення справ найпоширенішими було застосування поліцейськими попередньої практики складання адміністративних матеріалів відповідно до положень Кодексу України про адміністративні правопорушення, які регулюють питання невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей, не враховуючи положень нових спеціальних норм Кодексу щодо булінгу (цькування) учасника освітнього процесу; зауваження

© ПАДУЧАК О.І. – аспірантка (Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України)